

**Фонд оценочных средств для промежуточной аттестации обучающихся
по учебному предмету «Родной (чеченский) язык»
(типовой вариант)
(5-9 классы)**

Обязательная часть учебного плана.

Предметная область: Родной (чеченский) язык и родная (чеченская) литература

Нохчийн меттан, литературин йозанан белхийн барамаш

2021-2022 дешаран шо.

Классаш	Йозанан белхийн дукхалла						Дешнийн барам			Чехкаешаран мах хадор (1 минотехь дешнийн дукхалла)			
	Нохчийн мотт				Литера тура								
	диктанташ	талламан белхаш (тесташ)	изложенеш	сочиненеш	талламан белхаш (тесташ)	сочиненеш	диктанташ	грамматический т'едилларца диктанташ	изложенеш	«5»	«4»	«3»	«2»
5	5	1	2	2	2	2	80-90	65-75	100-120	80-90	70-75	55-60	55
6	5	1	2	2	2	2	90-105	75-90	150-200	100-110	90-95	80-85	75
7	5	2	2	2	2	2	105-120	90-105	220-250	120-130	110-115	100-110	95
8	5	2	2	2	1	3	120-135	105-120	300-350	140-150	130-135	120-125	115
9	5	3	2	2	2	4	135-150	120-135	350-390	150-160	140-145	130-135	125
10	3	1	1	1	2	4	150-160	135-145	390-400	170-180	160-165	150-155	145
11	3	1	1	1	2	4	160-170	145-155	400-410	180-200	170-175	160-165	155

V-XI классийн дешархойн барта хааршна мах хадорехь хьехархочо куйгалла оьцу кху некъех:

Дешархойн барта хаарийн мах хадоран критериш.

1. Дуьззина а, нийса а жоп далар.

2. Хаарийн кхетаман барам хилар.

3. Нохчийн литературин меттан норманаш ларъеш жоп далар.

«5» дуьллу:

Гамийна материал, кхета а кхеташ, юьззина схьаййцахь; материалах пайдаэца хаахь, шен масалш далош; нохчийн литературин меттан норманаш лар а еш, шен ойланаш хьалха-гIаьхьа нийсий, кхетамей, вовшашца йозушший йийца хаахь.

«4» дуьллу:

Гамийна материал, кхета а кхеташ, юьззина схьаййцахь; шен масалш далош, материалах пайда оьцучу хенахь, цхьа-ши гIалат далийтахь, юха ша уьш нис а деш; нохчийн литературин меттан норманаш лар а еш, шен ойланаш хьалха-гIаьхьа нийсий, кхетамей, вовшашца йозушший юьйцучу хенахь ши-кхо кхачамбацарш хилахь.

«3» дуьллу:

Гамийна материал, гIалаташ деш, юьззина схьа ца йийцахь; материалах пайда оьцучу хенахь, шен масалш ца даладахь; нохчийн литературин меттан норманаш лар а ца еш, шен ойланаш хьалха-гIаьхьа нийсий, кхетамей, вовшашца йозушший юьйцуш ца хи-лахь.

«2» дуьллу:

Гамийначу материалан коьрта чулацам ца хаахь; материалах пайдаэца ца хаахь; нохчийн литературин меттан норманаш лар а ца еш, шен ойланаш хьалха-гIаьхьа нийсий, кхетамей, вовшашца йозушший юьйцучу хенахь гIалаташ дийлийтахь.

Дешархочун балха гIехь гIалат лара деза, барта луш долу жоп муьлхха а бакъо талхош хилахь. Дешархочун балхана «5», «4», «3» дуьллу, нагахь санна урокан йохаллехь барта жопаш луш, жигара дакъа а лаьцнехь, цуьнан балхана таллам бича, бакъонех пайдаэца хиьнехь.

V-XI классийн дешархойн диктангийн мах хадорехь куьйгалла оьцу кху некъех.

1. Диктантехь орфографически а, пунктуационни а гIалаташ къабст-къабстина лору, оценка юкъара юьллу.
2. Диктантана «5» дуьллу, нагахь цхьа а орфографически гIалат дацахь я цхьаннал сов пунктуационни гIалат ца хилахь.
3. «4» дуьллу, кхааннал сов орфографически а, щиннал сов пунктуационни а гIалат ца хилахь (я шиь орфографически, кхоь пунктуационни гIалат хилахь).
3. «3» дуьллу, ялханнал сов орфографически а, пхеаннал сов пунктуационни а гIалат ца хилахь (я 5 орфографически, 5 пунктуационни гIалаташ хилахь).
4. «2» дуьллу, иттаннал сов орфографически а, пхеаннал сов пунктуационни а (я бархIаннал сов орфографически а, ворхIаннал сов пунктуационни а) гIалаташ ца хилахь.
5. «1» дуьллу, нагахь 2 дуьллучул гIалаташ сов хилахь.

Дешархочун балха гIехь гIалат лара деза, орфографически а, пунктуационни а, муьлхха а бакъо талхош, диктант язъяле оьцу классехь я цул лахарчу классашкахь Iамийнчух иза хилахь. Нагахь санна талламан диктантехь 5 ша дина нисдарш хилахь (нийса цаяздинарг нийсачуьнца хийцина) оценка цхьана баллана лагIю, иштта оценка «5» ца дуьллу, диктантехь 3 я цул сов нисдарш хилча.

Оценка юьллуш, ца лоруш дуьту:

- 1 программехь йоцу я Iамийна йоцу орфографически а, пунктуационни а бакъонаш талхош долу гIалаташ (масала, V классехь хандешан карарчу а, яханчу а хенийн чаккхенаш нийсаязъяр, спряженешкахь хандешнийн нийсаяздар, подлежащиян, сказуемиян юккъехь тире йиллар-цайиллар ца Iамадо. Уьш VI а, VII а, VIII а классийн программехь ю);
- 2 тилкхаздаьлла гIалат (описка) лору, масала, *белхало* хила дезачохь *белхано* яздинехь, *Иуьйре* хила дезачохь *Иуьйле* яздинехь;
- 3 нохчийн маттахь зевне мукъаза й (йот) яздар, масала: йоза хила дезачохь *еза* яздахь, *йогIу* (егIу), *юьртахь* (йуьртахь), *юьгу* (йуьгу) яздахь;
- 4 орам ларбеш а, ораман аьзнаш хийцалуш а терахьдешнаш яздар, масала: *исс - иссалгIа-уьссалгIа, итт - итталгIа – уьтталгIа*;
- 5 къовсамечу мсттигашкахь чолхечу дешнийн нийсаяздар, масала: *пайдаэцар - пайда эцар, нийсаяздар нийса- яздар, гIодар - гIо дар*, и. дI. кх.;
- 6 дешнашкахь дифтонгаш язъяр: *къега- къиега, терса- тиэrsa, оза-уоза, еха - йиэха*, и. дI. кх. а. 7. *Щердешнийн къовсаме яздар: стогалла- стагалла, мох – мохан-механ - махан, морха, и. дI. кх. А*;
- 7 дешархоша далийтинчу гIалаташна юкъара даккхий а, кегий а гIалаташ къасто деза.

Даккхий гАалаташ лору:

- 1 хьалхенца Iамийна а, йозанехъ алсам пайдаобцуш а йолу орфографически, пунктуационни бакьонаш талхош долу гАалаташ.
2. Мукъазчу элпашна юккье яз деш долу къасторан хьаьркаш, масала: *хАаллакьхилла, меттахъхъайра.*
3. Дсшхьалхенца йолчу я чолхечу инфинитиван суффиксийн язъяр.
4. Хандсшнех хиллачу тайп-тайпанчу къамелан дакъойн яздар (*оху -охуна я охана, тоьгу - тоьгуна я тоьгана*).
5. Хандешан ихначу хенан язъяр, масала: *бохура я бахара, моттура я моттара.*
6. Кху кенара цердешнийн яздар: дечиган я дечган, эчиган я аьчган.
7. Цердешнийн а, билгалдешнийн а массо къобалйна тЕэцна йолу яцйинчу а, юьззинчу а форманийн язъяр, масала: *гуллакх я гулкх, гиллакх я гилкх.*

Дсшархочун балха тЕехъ цхьамогIа (кхоъ я цул сов) цхьана бакьонна нислуш гАалаташ хилахъ, диктантана оценка лакхаяккха мега, масала, дешан чаккхенга н яздарехъ, доца шеконан элпаш (а, и, у) яздарехъ.

Комплексни талламан белхашкахъ, диктантах а, тЕдилларех а (фонетически, лексически, орфографически, грамматически, пунктуационни) лаьтгачу, ши оценка юьллу-хIора балхана шен-шен.

ТЕдилларийн мах хадорехъ куьйгалла обцу кху некъех:

- «5» дуьллу, массо а тЕдиллар нийса кхочушдинехъ;
- «4» дуьллу, тЕдилларийн $\frac{3}{4}$ дакъа нийса динехъ;
- «3» дуьллу, болх ах я цул сов нийса бинехъ;
- «2» дуьллу, болх эханал кIезиг бинехъ;
- «1» дуьллу, цхьа а тЕдиллар кхочуш ца динехъ.

Билгалдаккхар:

Орфографически а, пунктуационни а гАалаташ, тЕдиллар кхочушдарехъ дина долу, диктантан мах хадош лору.

V-IX классашкахъ ечу талламан диктантийн мах хадор.

Диктант – иза офографех а, пунктуацех а долу хаарш талларан кеп ю.

Талламан дешнийн диктанто зохъ кхета хала йолу офограммаш. Иза хила йиш ю хIокху дешнийн барамехъ:

- 5 класс-15-20 дош
- 6 класс-20-25 дош
- 7 класс- 25-30 дош
- 8 класс- 30-35 дош
- 9 класс- 35-40 дош.

Дешаран шеран 3-чу чийрикехъ V-XI классийн дешархошна лучу диктантан герггарчу хьесапера барам кху кепара хила магийна:

V классана - 80-90 дош

- VI классана - 90-105 дош
- VII классана - 105 -120 дош
- VIII классана- 120—135 дош
- IX классана- 135-150 дош
- X классана- 150- 160 дош
- XI классана- 160 -170 дош

(Дешнаш дагардеш лору г1уллакхан дешнаш а)

Текст хоржуш, кху некъех пайдаэца беца:

1. Диктантан текст шен чулацамехъ дешархой кхеташ а, х1инцалерчу литературни метган лехамашца юьззина нийса йог1уш а хила еза.
2. Диктантан дерриге а дешнаш дешархошна кхеташ хила деза. К1езиг лелош а, девзаш доцу а дешнаш довза а довзуйту, доски т1е д1а а яздо.
3. Диктантан текстехъ хала дешнаш хилахъ, цу дешнийн нийсаяздар дешархоша 1амийна а дацахъ, и дешнаш доски т1е д1аяздо.
4. Текст йобшучу хъехархочо д1аешар литературни нийса а, муха яздан деза, дешархошна д1а ца хоуйтучу кепара а хила деза. Масала, *к1айн, 1ежийн, халкъан* бохучу дешнашкахъ, литературни аларан норманашца цхъаьна а дог1уш, чаккхенгара н ца олу, ткъа *саьрмик, ч1еглардиг* дешнашкахъ г-ний, к-ний хьалхахъ долу и а долуш санна олу.
5. 1 чийрик чекхдаллалц (5 классехъ хьалхара эхашо) текстан барам кхул хьалхарчу классехъ хилларг магабо.

Талламан дешнийн диктантан мах хадорехъ куьйгалла оьцу кху некъех:

- «5» дуьллу, цхъа а г1алат дацахъ;
- «4» дуьллу, 1-2 г1алат хилахъ;
- «3» дуьллу, 3-4 г1алат хилахъ;
- «2» дуьллу, 7 кхаччалц г1алат хилахъ;
- «1» дуьллу, 7 сов г1алат хилахъ.

Дешархоша кхошушбинчу ненан метган йозанан белхашна х1итточу оценкийн ч1аг1ийна норманаш лелоро г1о дан декхар ду ненан мотт хъехаран говзалла лакхаяккхарна а, 1аморан а, талларан а кепара болчу йозанан белхийн лехамаш цхъанакепара хилийтарна а.

Дешархойн хаарийн мах хадорехъ коьра йолчу цхъанакепара йолчу оценкийн норманаша хъехархо мукъа ца вуьту х1ора йозанан белхан мах, массо аг1о а лоруш, шен-шен башхаллашца хадоран хъехархо декхарийлахъ ву, г1алаташ а, церан масалла а тидаме эцна ца 1аш, кхочушбинчу белхан дикалла а, г1алатийн башхаллаш а тидаме эца.

Х1ора дешаран шо долалуш хьалхарчу четвертехъ талламан белхан (диктантан) текстехъ дешнийн дукхалла д1адахана дешаран шо чекхдолуш хиллачу талламан белхан дешнийн дукхаллехъ маго еза. Ненан маттана йозанан белхийн оценкийн норманаш х1иттийна, нохчийн метган специфически башхаллаш тидаме эцарца.

II. Изложенийн мах хадор.

Сочинени а, изложени а язъяр дешархойн дозуш долу къамел кхиоран коьрта кепаш (форманаш) ю.

5-9 классашкахъ сочинени, изложени язъяр дѣахъ «Дозуш долу къамел карадерзор» программин декъан тѣдахкаршца доглуш.

Сочинени а, изложени а язъярехъ толлу:

- 1) билгалйна тема схъаелла хаар;
- 2) темица а, хъесапца а доглуш меттан гѣирсех пайдаэца хаар;
- 3) меттан барам а, нийсаяздан бакъонаш а ларъяр.

Сочиненн а, изложенин а мах хадабо шина оценкица: хъалхарниг чулацамна а, меттан говзаллина а; шолгѣаниг-нийсаязданна а, сацаран хъаьркаш яхкарна а, дешнаш маѣница нийса далорна а.

Сочиненин а, изложенин а чулацаман мах хадабо кху бакъонашна тѣдоьгѣна:

- 1) болх темица боглуш бу я бац;
- 2) тема кхачо йоллуш схъайиллина ю я яц;
- 3) чулацаман хиламиин роѣалла нийса ю я яц;
- 4) меттан исбаьхъаллин басарех пайдаэчна я ца эчна;
- 5) къамелан кхачамбацарш ду я дац.

Нийсаяздан мах хадабо дешархочо динчу нийсаяздан, сацаран хъаьркаш яхкаран, грамматически гѣалаташка хъаьжжина.Изложенин текст йозуш а, дешархой шех кхеташ а, кхетамца-кхиоран, ѣаморан маѣна долуш а хила еза.

Изложенина текст харжа еза кху барамашкахъ:

V классана	– 100-120 дош
VI классана	– 150-200 дош
VII классана	– 220-250 дош
VIII классана	– 300-350 дош
IX классана	– 350-390 дош
X классана	– 390-400 дош
XI классана	– 400-410 дош

Талламан изложенина хъаржина текст хъехархочо шозза йоьшу.

Изложенина хѣитточу оценкийн кху норманашкара куьйгалла эцар ца хилча ца торуш ду:

1. «5» дуьллу:

а) нагахъ изложенин текст хъалха-тѣаьхъа нийса а, юьззина а, цуьнан идейни чулацамах нийса кхетош а, гѣалаташ доцуш а, галдаьккхина хѣума доцуш а йийцинехъ;

аь) дешнаш харжарехъ я предложенеш хѣитторехъ кхааннал сов гѣалат дацахъ, цхъаннал сов орфографин я пунктуацин гѣалат а дацахъ.

2. «4» дуьллу:

а) нагахъ идейни чулацам нийса а бийцинехъ, дуьйцучу гѣуллакхийн ерриге коьрта меттигаш гѣалаташ доцуш а, хъалха-тѣаьхъа хила оьшучу кепара а йийцинехъ;

аь) дешнаш харжарехъ я предложенеш хѣитторехъ кхааннал сов гѣалат дацахъ, орфографин кхаа а, пунктуацин шина а гѣалатал сов уьш ца хилахъ.

3. «3» дуьллу:

а) чулацам коьртачу декъана нийса а бийцинехъ, бакъдерш гайтарехъ цхъаь-шиь нийса йоцу меттиг а елахъ, хъалха-тѣаьхъа гѣуллакхаш дийцарехъ ладам боццу ледарлонаш а ялийтинехъ;

а) дешнаш харжарехь я предложенеш хлитторехь деаннал сов глалат дацахь, ялханнал сов орфографин а, деаннал сов пунктуацин а глалат ца хилахь.

4. «2» дуьллу:

а) чулацам кхачаме боцуш а бийцинехь, бакъонца йолу материал хьалха-глаьхьа нийса йийцарехь яккхий ледарлонаш а, нийса йоцу меттигаш а елахь;

аь) дешнаш харжарехь я предложенеш хлитторехь ялханга кхочуш глалат динехь;

б) дейттанга кхочуш орфографин а, пунктуацин а глалат далийттинехь, царна юкбахь иссаннал сов доцуш орфографин глалат а долуш.

Изложенина ши оценка юьллу: хьалхарниг грамматикана, шолгланиг литературина.

11. Сочиненийн мах хадор.

5-9 классашкахь язъечу сочиненийн барам хила тарло кху тайпана:

5 классехь-0,5 я 1,0 агло;

6 классехь-1,0 я 1,5 агло;

7 классехь-1,5 я 2 агло;

8 классехь-2 я 3 агло;

9 классехь-3 я 4 агло.

И сочиненин барам цу тлехь сецна боций хьехархочунна хаадеза, хлунда аьлча кхин дуккха а тледахкаршца бозуш бу цуьнан чулацам:

1) дешархойн йозанан хатл тайп-тайпана хилар;

2) сочиненин тайпане хьаьжжина цуьнан чулацам хийцабалар.

1. «5» дуьллу:

а) дешнаш харжарехь я предложенеш хлитторехь цхьаннал-шиннал сов глалат дацахь;

аь) цхьаннал сов доцуш жима орфографин я пунктуацин глалат хилахь.

2. «4» дуьллу:

а) дешнаш харжарехь я предложенеш хлитторехь кхааннал сов глалат ца хилахь;

аь) шиннал сов орфографин а, шиннал сов пунктуацин а глалат дацахь.

3. «3» дуьллу:

а) дешнаш харжарехь я предложенеш хлитторехь пхеаннал-ялханнал сов глалат дацахь;

аь) пхеаннал сов орфографин а, ялханнал сов пунктуацин а глалат дацахь.

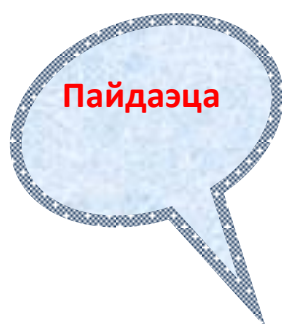
4. «2» дуьллу:

а) дешнаш харжарехь я предложенеш хлитторехь ворхланга кхочуш глалат делахь;

аь) кхойттанга кхочуш орфографин а, пунктуацин а глалат делахь, царна юкбахь ворхланга кхочуш орфографин глалат а долуш.

Сочиненина ши оценка юьллу: хьалхарниг литературина, шолгланиг нохчийн маттана.

Ненан меттана йозанан белхийн оценкийн норманаш хлиттийна, нохчийн меттан специфически башхаллаш тидаме эцарца.

Талламан белхаш.

МХГ1Ф паспорт.

5класс.

№	Белхаш	Тема.	Кеп
1.	Хаарш талларан болх №1.	Юьхьанцарчу классашкахь 1амийнарг карладаккхар.	Тест
2.	Талламан болх №2.	Синтаксис а, пунктуации а. Предложенин коьрта меженаш.	Диктант грамматически т1едилларца.
3.	Эхашеран талламан болх №3	Синтаксис а, пунктуации а. Предложенин коьрта а, коьртаза а меженаш.	Диктант грамматически т1едилларца.
4.	Талламан болх №4.	Фонетика. Графика. Орфографи.	Диктант грамматически т1едилларца.
5.	Талламан болх №5.	Лексикологи.	Тест
6.	Шеран талламан болх №6.	Морфологи. Дешан х1оттам. Ц1ердош.	Диктант грамматически т1едилларца.

Хаарш талларан болх №1. Шеран заманаш.

Аьхке. Уггаре а хаза хан. Бераш хьуьнах оьху, луьйчу. Майданахь ловзу. Кьеггина кхетта дашо малх хуьлу. Ирча йу ткьа дешин духар дуьйхина гуьйре? Можачу г1аша биллина куз дитташна к1елахь 1уьллу. Мел хаза йу гуьйренан беш! Меллаша оьгу можа г1аш лаьтта. Царна хала ду диттех д1акьаста. Ткьа дитташа ца хоуьйту шайна хала дуй. Уьш меллаша доьлху...

Ткьа ирча ду 1а?! Хьийза а хьийзаш, хьелха а дуьйлуш, оьгу лайн чимаш.

Блаьсте а йац х1умма а оьшуш! 1а чекхдаллалц са ца тохалуш, хьалакьеда кьона буц, кегий г1аш...(83дош)

Грамматически т1едахкарш.

1. Билгалдаха мукьа а, мукьаза а шалха элпаш.
2. Буха сиз хьакха шалха ши мукьаза элп йух-йуххеь лаьттачу дешнашна.

Талламан диктант №2.

Бекъа.

Дешаран шо чекхделира. Тлехечира аьхкенак каникулаш. Хьуьсен Идрис волчу бригаде балха вахара. Сатоссуш хьала а глоттий, бекъа Iамо волалора иза. «Казбек, схьало ког! Казбек, гора хIотта!»-бохуш Iамайора Хьуьсена иза. Инзаре дара Хьуьсен дуьххьара цунна тлехууш. Бекъо охьатобхна лазорна кхобруш, наха тлехаа ца вуьтура иза.

Бекъан амал дика евзара цунна. Дуьрстанан гаьллаш бага а йобькина, бекъа керта юххе а обзна, тлехиира Хьуьсен. Казбек тлехьарчу когаш тIе ира а хIуьттущ, готийсаелира. Вехха идийра цо иза, амма Хьуьсен чIогIа Iара говрахь. Дика хьара цунна говраца шен дегI лело....

(85дош. X.-А.Берсанов. «Вайн махкара акхарой а, олхазарш а.»)

ТIедиллар. Билгалъяха предложенийн коьрта меженаш.

1вариант.

1-ра абзац

2вариант.

2-гIа абзац.

Эхашеран талламан диктант №3

Iаьнна обгIазло.

Iаьнна дагадеара массо а садолу хIума шелонца кхеро. Цкъа хьалха олхазаршна тIедирзира иза. Олхазарш бовхачу махка дIадахара. Iадаккха дисинарш шайна ижу лобхуш кхерстара.

ТIаккха акхарошна тIедирзира Iа. Аренашка а, хьаннашка а шортта ло диллира, чIогIа шело хIобттира. Акхарой кхера ца елира. Цхьайолчеран йовха кетарш яра, вуьш лаьттах Iуьргаш а даьхна, дIалевчкьира.

ЧIогIа обгIаздахара Iа.

Шелоно татолашна а, Iаьмнашна а тIеш техкира. Цо царна ша бира. ЧIерий хи буха дахара. Ша биначу хи кIел шийла яцара.

Берийн чIогIа самукьаделира. Цара салазаш хохку, лайн мижаргех ловзу, лайн баба йо. (87дош. Туьйра.)

ТIедиллар. Синтаксически таллам бе.

1-ра вариант

Олхазарш бовхачу махка дIадахара.

2-гIа вариант

Шелоно татолашна а, Iаьмнашна а тIеш техкира.

Талламан диктант №4.

Iа.

Iа Iаламехь уггар шийла хан ю. Муха хуур ду, Iа доьлча?

Халкъо олуш ду: «Малх ц1а кхаьчча, 1а дулу». Иза нийса ду. Де уггар дацделла хан хуьлу иза. Цул т1аьхьа дог1у масех де кхин хийца ца луш лаьтга. И денош д1адевлча, де дахдала долало. 1аьнан уггар шийла цхьа мур хуьлу. Цунах чилла олу. Чилла юлу 1а доьлла ткьа де д1адаьлча. Иза шовзткъа дийнахь-бусий лаьтга. Чиллахь, г1айба санна, т1е ло а диллина, массо генаш лаьтга х1уьттущ букардахна хуьлу дитташ, коьллаш. 1аьнан хьун, хьежа ца к1ордош, исбаьхьа хаза хуьлу. Х1аваь ц1ена саде1а атта долуш. (94 дош. Хь.Хасаев. «1аьнан чиллахь.»)

Т1едахкарш.

1.) Деха аз билгалдо элпаш шайца долчу дешнашна буха сиз хьакха.

2.) Фонетически таллам бе:

1-ра вариант

Дацделла, де.

2-г1а вариант

Д1адевлча, ло.

Талламан диктант №5.

1. Билгалдаха т1еэцна дешнаш.

- 1) нана, да, ваша маь1на
- 2) ламаз, марха, аят
- 3) де, бутт, шо

2. Къастаде тардина маь1нехь долу дешнаш.

- 1) дашо з1е, т1улган некъ
- 2) стеган б1аьргаш, берийн куьйгаш
- 3) коран б1аьргаш, дашо куьйгаш

3. Алар, яздар тайп-тайпана а долуш, гергара я цхьатера маь1на долчу дешнех

- 1) омонимаш олу
- 2) антонимаш олу
- 3) синонимаш олу

4. Маь1на тайп-тайпана а долуш, алар. яздар цхьатера долчу дешнех

- 1) антонимаш олу
- 2) омонимаш олу
- 3) синонимаш олу

5. Маънаш дуъхь-дуъхьал долчу дешнех

- 1) антонимаш олу
- 2) омонимаш олу
- 3) синонимаш олу

6. Меттан дерриг дешнех ... олу.

- 1) фонетика
- 2) синтаксис
- 3) лексика

7. Х1ара дешнийн цхьаьнакхетарш фразеологизмаш ю

- 1) корта бетта, маттана шера
- 2) корта лозу, нохчийн мотт
- 3) хаза де, йочане де

8. Х1ара дешнаш антонимаш ю:

- 1) шовда-хьоста
- 2) ча-ча
- 3) де-буьйса

9. Х1ара дешнаш синонимаш ю:

- 1) шовда-хьоста
- 2) ча-ча
- 3) де-буьйса

10. Х1ара дешнаш омонимаш ю:

- 1) шовда-хьоста
- 2) ча-ча
- 3) де-буьйса

Талламан диктант №6.

1алам. И дош доца делахь а, шен чулацам к1оргера болуш ду. Адамийн а, дийна-тийн а, хьаннийн а дахар 1аламах хаьдда хила йиш йолуш дац.

Самукъане, хаза б1аьсте чекхьелира. Т1ееара беркате, йовха аьхке. Иза адамаш-на уггар каде мур бу.

Акхарой а, олхазарш а синтем боцуш лелара. Цара шайн б1аьста дуьненчу евла к1орнеш кхияйора, 1алашйора, уьш когайохуьйтура. Малх гучуболлушехь, дохк д1адайра, баца т1ера тхин т1адамаш дакъаделира. Дерриг 1алам, малхана дела а къежаш, д1ах1обьтира.

1аламо шен къайленех пайдаобцуьйтур бу массо а садолчу х1умане. (80дош. Хь. Хасаев.)

1. Дешнийн х1оттам билгалбаккха.

1-ра вариант

чекхъелира, малхана

2-г1а вариант

дакъаделира, т1адамаш

2. Морфологически таллам бе.

1-ра вариант

1алам, б1аьсте, адам.

2-г1а вариант

дош, аьхке, малх.

МХГ1Ф паспорт.

6 класс.

№	Белхаш	Тема.	Кеп
1.	Хаарш талларан болх №1.	v –чу классехь 1амийнарг карладаккхар.	Тест
2.	Талламан болх №2.	Текст. Къамелан дакъош. Билгалдош.	Диктант грамматически т1едилларца.
3.	Эхашеран талламан болх №3	Терахьдош	Диктант грамматически т1едилларца.
4.	Талламан болх №4.	Ц1ерметдош.	Т1едахкарш.
5.	Талламан болх №5.	Ц1ерметдош.	Диктант грамматически т1едилларца.
6.	Шеран талламан болх №6.	Хандош. 1амийнарг т1еч1аг1дар.	Диктант грамматически т1едахкаршца.

Хаарш талларан болх №1.

Цхьогал.

Варшахь мангал хьокхуш воллура воккха стаг. Хи чохь зока а, т1уо чохь кхийран гуьмалк а, юург юкъаьбарчийна шаршун шед а цо кхуран 1индаг1ехь битинера. Тебаш, кхура клел деара цхьогал. Гуьмалках хьожа а яьккхина, корта цу чу боьллира цо.

Г1аддахана т1о бууш доллура цхьогал. Мац а вела, кхура клел веара воккха стаг. Т1о бууш доллучу цхьогалх б1аьрг кхийтира цуьнан. Т1екхетта схьалецира цо иза. Цхьогалан корта т1уох буьзна кл1айн бара. Бетах мотт хьоккхура цо. Воккхачу стага куллан кондарх д1адихкира цхьогал. Сарралц мангал а хьаькхна, ц1а ваха кечвелира иза. ...(9бдош)

Грамматически т1едахкарш.

Талламан диктант №2.

Нана-Даймохк.

Бийцина ца валлал, хаза, беркате мохк бу вайн. Тайп-тайпана дитташ долу хьаннаш ю, шера аренаш, лекха лаьмнаш. Чухъабжча, юбхъ-сибат а гуш, бухдуйлу сирла шовданаш. Исбаьхъа чухчареш ю дешица, детица кхелина.

Дитта тӀе олхазар хуу. Цо вайга дагара дуьйцу, шен зевне аз вайн дегнех а хьерчош. ТӀаккха ойла кхоллало: «Ма хаза а, ма зевне а бу-кх хьо, Нана-Даймохк,»-олий. Иштта вайн мохк хаза, токхе хиларна деха вайца и тайп-тайпана олхазарш.

Бес-бесара бецаш ю, шеца олхазаршна дез-деза хӀу а долуш. Стоьмаш бу: кхораш, комарш, стеш, хьармакаш (шиповник)... .

Уьш олхазарийн даарш ду. Адамаша олхазарийн луналла дан деза. 1ай араьхъ яахӀума а латтош, дитташ тӀе гуйш а (кормушка) ухкуш... (113дош. С.-М. Гелагаев. «Олхазарийн дуьне-сан дуьне.»)

Грамматически тӀедиллар.

1-ра вариант.

Хаза (мохк)

Морфологически таллам бе.

2-гӀа вариант.

Шера (аренаш)

3-гӀа вариант.

Олхазарийн
(даарш)

Талламан диктант №3.

...БӀе ткъа километр некъ хьалхалецира автобусо. ХӀара ткъе ворхӀазлагӀа воглуш вара кху новкъа. ТӀаьххьарчу ворхӀ-бархӀ шарахъ-м шера асфальт биллинчу новкъа атта йоьдура автобус. Цо делкъале кхачавора Семёновке. 1одо кхоьссича санна йоьдура и, некъа йистера ялташ ягарьеш. Кхунна хӀора колл евзара кху новкъахъ. Колл-м ян а яцара. Аьхкенам малхо кьиза ягийна, хьакхаделча куьйга хадор долуш, нилха яьлла йоца ира буц яра. Цъха 1индагӀ а дацара бӀаьрго ма-лоццу дӀа, анайистах хотталучу, шерачу, ялта эрина чӀанаяьллачу араьхъ. Арена тӀе йижинчу йовхонан юькьачу тоьвнан тулгӀеш хедош йоьдучу автобус чу довха хӀо детталора.88 Шовзткъе пхоьалгӀачу шарахъ кхо гӀаш бинарг бара хӀара.

ХӀетахъ-м хӀара берриге а гӀамаран бара. Ког баьккхича, мачаш къайлайовлура а багош, чуьра когаш а багош... (112дош. Яшуркаев С. “МаьркӀаж-бодан тӀехъ кӀайн хьобкх.»)

ТӀедахкарш. 1. Буха сиз хьакха билгалдешнашна а, терахъдешнашна а.

2. Морфологически таллам бе.

1-ра вариант.

Ткъе ворхӀ

2-гӀа вариант.

ворхӀ-бархӀ (шо)

3-гӀа вариант.

керла (ло)

Талламан болх№4.

Т1едиллар №1. Дешнашца д1аязде терахъаш.

19, 39, 40, 59, 60, 80, 100; 234,567, 789, 999; 12357, 34568, 555678.

Т1едиллар №2.

Легаде ц1ерметдешнаш.

1вариант

со, хьо, и; со-суо

2вариант

Тхо, шу, уьш, вай-ваьш.

Талламан диктант №5.

Олхазарийн дуьне.

Берахъ дуьйна хилла со олхазарш дезаш. Х1инца воккха мел хили а, ч1аг1луш схьабог1у сан цаьрга болу безам. Царех вуно ч1ог1а самукъадолу а сан. Дала ма-кхоллара, ц1ена, исбаьхъа ду олхазарийн дуьне. И дуьне девзачеран синош даима а сирла, ц1ена хир ду, Дала азаллахъ кхоьллина ма-хиллар.

Сан дов хилла олхазарийн бенаш дохош болчаьрца, уьш лазош, заь1апдеш болчаьрца. Уьш адамех теша, ткъа цхьадолу адамаш кьиза хуьлу цаьрца, кьинхетам бохург х1ун ду а ца хууш. Делах ца кхоьру хир бу-кх уьш.

Олхазарша, пайда бар бен, зен ца до. Уьш ца хилча сагалматаш дебар яра. Ораматийн дуьне г1ийла хир дара я хиллане а хир а дацара.

Олхазарш вайх тешна ду,-вай царех тешна ду. Дуьненахъ Дала мел кхоьллина х1ума вовшашца йоьзна ю. (116дош. С.-М. Гелагаев. «Олхазарийн дуьне-сан дуьне.»)

Т1едиллар.

К1ел сиз хьакха ц1ерметдешнашна. Билгалдаха церан тайпанаш.

Шеран талламан диктант №6.

Г1опал ара ца ваьлчхъана маьрша витинера клант. Уьйт1ара д1ахъаьжча гира цунна йовхонан тов хьийзочу мархана юккьехула долу лаьмнаш. Цигахъ ша вина юрт хилар дагара ца долура. Г1опара вада салаьттара.

Г1опана гонаха бина лекха пен бара. Хаш маь1-маь11ехъ лаьттара. Делахъ а дог ца дуьллур а кланта. Аьтто лехарх карош бац. Хьуна дагахъ а доцуш нисло иза. Иштта цкъа аьтто белира 1алин а. Ха деш волу салти цхьа г1уллакх хилла юьстахвелира. Сиха д1асахъаьжира клант. Пен телхина, ког билла киртигаш йолу меттиг гира цун-на. Дукха маса цунна т1е а хъаьдда, дехъаиккхира иза.

Дехъа хехъ лаьттачу салтичунна гира ведда воьду клант. Цо орца а даьккхина, ши-кхо дошло т1аьхъахецавелира.

Клант г1опа юхавалийра. (106 дош. 1.Гайсултанов. «Кегий йийсарш.»)

Т1едахкарш.

1. Хандешнашна буха сиз хьакха.

2. Морфологически талламаш бе.

Ц1ердош, билгалдош, терахьдош, ц1ерметдош

3. Хандешнаш хенашца хийца: витинера, даьккхина.

МХГ1Ф паспорт.

7класс.

№	Белхаш	Тема.	Кеп
1.	Хаарш талларан болх №1.	v1 классехь 1амийнарг карладаккхар.	Тест
2.	Талламан болх №2.	Хандош	Диктант грамматически т1едилларца.
3.	Эхашеран талламан болх №3	Причасти. Деепричасти.	Диктант грамматически т1едилларца.
4.	Талламан болх №4.	Масдар.	Диктант грамматически т1едилларца.
5.	Талламан болх №5.	Куцдош.	Т1едахкарш.
6.	Шеран талламан болх №6.	Г1уддакхан кьамелан дакьош. 1амийнарг т1еч1аг1дар.	Диктант грамматически т1едилларца.

Хаарш талларан болх №1.

А.

1. Х1уманан билгало гойтучу кьамелан декьах ... олу.

1) ц1ердош	3) терахьдош
2) билгалдош	4) ц1ертетдош

2. Х1уманан дар я хилар гойтучу кьамелан декьах ... олу.

1) хандош	3) терахьдош
2) билгалдош	4) ц1ертетдош

3. Ц1ердешан, билгалдешан, терахьдешан метта лелачу къамелан декъах ... олу.

1) ц1ердош	3) терахьдош
2) билгалдош	4) ц1ертетдош

4. Х1уманан масалла я роґ1алла гойтучу къамелан декъах ... олу.

1) ц1ердош	3) терахьдош
2) билгалдош	4) ц1ертетдош

5. Къамелан дакъа нийса билгалдина дац х1окху дешнийн:

- 1) цуьнан, тхайниг, сан-ц1ерметдешнаш ду,
- 2) ненан, 1уьйренан, хазаниг-ц1ердешнаш ду,
- 3) нене, 1уьйрено, хазалла-ц1ердешнаш ду,
- 4) шолґ1аниг, иттех, пхи-ялх- терахьдешнаш ду.

6. Билгалдаха чолхе терахьдешнаш.

- 1) ткъе итт, б1е кхойтта, ши эзар
- 2) дезткъа, кхойтта, кхузткъа
- 3) доьалґ1а, пхобалґ1а, б1озза

**7. Х1ара тайпанаш терахьдешнийн ду:
(дуьззина д1аязде)**

- 1) мухаллин, юкъаметтигаллин, ...
- 2) масаллин, роґ1аллин, ...
- 3) яххьийн, дерзоран, ...

8. Караде г1алаташ.

- 1) ялхийтта, вуьрх1ийтта, берх1ийтта,
- 2) шийтта, дейтта, пхийтта,
- 3) доьалґ1а, пхобалґ1а, б1озза

9. Билгалдешнаш хуьлу:

- 1) юкъара, долахь,
- 2) цхьалхе, чолхе, х1оттаман,

3) ламе а. лаамаза а.

10. Схъалаха хенашца нийса хийцина хандош.

- 1) деша, доьшу, дийши, дийшира, дешна, дешнера, доьшура, доьшур, доьшур ду.
- 2) деша, доьшу, дийши, дешна, дешнера, дийшира, доьшура, доьшур, доьшур ду.
- 3) деша, доьшу, доьшура, доьшур, доьшур ду, дийши, дийшира, дешна, дешнера,

Талламан диктант №2.

Гла доьжначу варшахь гла дожаза лаьтта нежнаш, генара хъаьжча, элан литтанех тарлора. Ялтех юьззина лаьттина аренаш яссаеллера. Йовхо ца лора х1иллане лепачу малхо. Ирча, сингаттаме дара аренашкахь. Юьртахь дацара, х1ара ду аьлла, ойла т1ейоьрзур йолуш х1ума. Хуьлуш дерг хъаьжк1аш тило цхъаццаммо белхи бар дара. 1аьнна кечлуш, д1атуьйш долчу дахарна юкъя цо дахьарг а бен-берса х1ума дацара. Керташкахь д1ах1иттийнчу г1одмийн такхораша нилха ц1енош долу к1отар юкьйора. Такхораш дина д1ах1иттийнера Элберда шен г1одмаш а. Такхорашна юккъехь а, т1ехь а, мотт хъаькхча санна, ц1ена яра. Цхъаннахъа охъайоьжна луьйдиг яцара гуш. Гуьйранна ирча хуьлу яраш. Уьш бухъяхьначуьра оьрнаш Элберда д1ашардинехь а, леррина болх бар гойтуш, билгалдуьйлура. Дечу г1уллакхна и т1ера хилар хаьара... (106 дош. Х. Эдилов.)

Грамматически т1едиллар.

Морфологически таллам бе.

1-ра вариант

билгалдуьйлура.

2-г1а вариант

яссаеллера.

Талламан диктант №3.

Кертахь яьлла г1овг1а ца хаалора цунна. Цуьнан ерриге а ойла стиглахула г1ийлачу узаршца кьилбехъа йоьлхучу г1арг1улеша д1алаьцнера. Кхеран кертахь яьлла хаза сийна буц, цундела кест-кеста корах ара б1аьрг тоха дог дог1у. Юург-мерг эца вог1у кху туькана гонаха мел веа стаг. Керта мел вог1у стаг саг1ина х1ума ца кховдош д1а ца вохуьйтура йоккхачу стага. Буьйцу мотт ц1ена а, шера а хиларца кьаьсташ вара пхьоьхане гулбеллачу нахана юккъехь к1айн маж йолу зоьртала цхъа стаг...

... Кхораш чохь кочарчу т1оьрмигах ши лекъ, моший а кхозуш вог1учу Мурдална ма-ярра гора х1ара орцан когашкахь 1уьллу шайн юрт.

Котаман к1орнин г1ийла «ц1ик» иккхира кхуьнан семачу лерга. Эвла йолчухъара куйьра дог1ура. Цуьнан м1араш юккъехь кхозура и т1аьхь-т1аьхъа орцадоху к1орни... (112 дош.)

Тіедахкарш. 1. Причастешна буха сиз хьакха.

2. Лаамечу причастешка а ерзош, схьаязье текста юккьера лаамаза причастеш.

Кеп. Яьлла гловгла- яьлларг, йоблхучу гларглулеша- йоблхурш.

Талламан диктант №4.

**Тіедиллар №1. Дешнийн цхьаьнакхетарш кхаа тобане декъа:
билгалдош+цлердош, куцдош+хандош, причасти+цлердош.**

Обзда стаг, обзда длавахара, совлатана елира, аьлла илли, маьлхан злаьнарш, инзаре дийцира, инзаре туйра, гина стаг, сарахьвеара, хезна туйра, забарина элира, забаре адам, диллина сурт, мерза дласакъаьстира, шелоннаца лалора, йит-тина коч, коч йиттина, мела мох, ешна агло, сарахь еара, мелла хи, тешаме дот-таг1,х1убьттаренна йиира, догланан де, духалург делира, вуьзна хьаша, дика дешар.

Тіедиллар №2. Тіадамийн метга д1аязде куцдешнийн тайпа-наш, х1ора тайпана пхиппа масала даладе.

1. ...куцдешнаш-,-,-,-.
2. ...куцдешнаш-,-,-,-.
3. ...куцдешнаш-,-,-,-.
4. ...куцдешнаш-,-,-,-.
5. ...куцдешнаш-,-,-,-.
6. ...куцдешнаш-,-,-,-.

Талламан диктант №5.

Гонаха самадолуш дара тлейоглучу б1аьстено дендина лалам. Ч1енигаш а эт1ош, гучудевлла кегийра г1аш дара цхьацца долчу дитгаш т1ехь гуш. Лакхакхь хьобкхучу б1аьстенан мелачу механ тулг1е хьекхалора наггахь клентан дег1ах. Нанас дайн хьобкхучу куьйго санна, коьрта т1ехула хьакхалуш т1ехболура иза.

«Мохь тоха те аса? Орца даккха те?»-дагадеара клантана. Т1аккха а, цхьанна д1ахахакхь осала хетар ву-кх со, бохург дага а деана, юха а басах хьалатасавелира иза. Амма куьг а, ког а д1атаса х1ума цахиларна, юха а л1нах чу шершаш воллучу кхуо катобхна схьалецира ша х1инццалц ложаллин буйна ца вохуьйтуш сацийна йолу колл.

Кхунна гена доццуш охъахиира цхъа хаза бос болу хьоза. Дла а, схъа а хъаьвзина, корта аглор баьккхина адаме а хъаьжна, «члир-члир»-элира цо, цкъа-шозза, кхосса а луш.

«Дависа, цхъана минотана, хъан санна, ши тлам белира сан», -дагадеара деглера ницкъ кхачош воллучу клантана... (139 дош. Саракаев Хь. «Ирсе бляьрхиш.»)

Тедиллар. Буха сиз хъакха деепричастина а, масдарна а, куцдашна а.

Дееприч.

Кеп. Самадолуш.

Шеран талламан диктант №6.

...-Маржа дуьне ял!-доккха са а доккхий, кетлахула бай-йн ког а боккхуш, волало иза.

Тлаккха цлийна тлехъа, беша, волу. лежийн, кхорийн, хъайбанийн дитташ лай клелахъ лаьтта...

Стаг вехха лела бешахула волалой, хлора диттана юххехъ сеца а соьцуш, къамел а деш. Тлаккха бешара ураме волу иза. Малхбузехъ лекха арц, Органа чу буссуchoхъ, клайчу лай тлехъ лаьржа къеста ах хаьрцина блов.

Блов тлулгех лаьтта. Кегийчу а, даккхийчу а тлулгех. Уьш, ша-ша даьхча, тлулгаш ду, цхъаьна-блов.

Стеган сий а ду-кха блов. Иза а лаьтта цуьнан даккхийчу а, кегийчу а глуллакхех. Цо денна а дечу дикачу глуллакхаша ирх бохуьйту цуьнан бохъ.

Бляьвнех terra, лекха деш хилла-кх наха куйнаш а хьалха. Ткъа бляьвнаш-лаьмнех таръеш. (115 дош. М.Ахмадов. «Мохк бегийча.»)

Тедиллар. Билгалдаха къамелан дакъош.

МХГ1Ф паспорт.

8 класс.

№	Белхаш	Тема.	Кеп
1.	Хаарш талларан болх №1.	vll –чу классехъ I амийнарг карладаккхар.	Тледахкарш.
2.	Талламан болх №2.	Синтаксис. Предложенин коьрта меженаш.	Диктант грамматически тедилларца.
3.	Эхашеран талламан болх №3	Предложенин коьрта а, коьртаза а меженаш.	Диктант грамматически тедилларца.
4.	Талламан болх №4.	Цхьалхечу предложенин кепаш. Предложенийн цхъанатайпана меженаш.	Диктант грамматически тедилларца.
5.	Талламан болх №5.	I амийнарг карладаккхар.	Тест

6.	Шеран талламан болх №6.	Предложенин шакъаьстина меженаш. 1амийнарг т1еч1аг1дар.	Диктант грамматически т1едилларца.

Талламан бол №1.

Т1едиллар №1. Билгалдаха къамелан дакъош.

Комаърша адам, гина к1ант, воьлуш лаьттара, шолг1а де. оьзда дахар, совг1а-тана елира. 1алелай, дитта т1ехь, ца гина х1ума, гонаха лаьттара, стоьла гонаха, шозза элира, амма, ма ала, суна-м ца лаьа, стеган дикалла, суо 1ара.

Т1едиллар №2. Морфологически таллам бе:

ц1ердашан, билгалдашан, терахьдашан, хандашан.

Талламан диктант №2.

Хи чуьра ч1ерий дохуш сакъералора Хъажмурдан. Къаьсттина ч1ог1а сакъералора цуьнан дай чу хьобжуш. Шен воккхах волчу вашас бина жима дуо бара к1ентан хи чу буг1уш лелош. Дуьйрийн мижарг а, ягийна ма1а а, багийна хъаьжк1ан кан а, сискал а тосура Хъажмурда цу чу. Башха хи к1оргачу метте а ца буг1ура цо иза. Шалажа а дацара иштта доккха хи а. Маь1-маь11ехь дог1ура и. Лохачу бердан к1ел, хи к1оргачохь, дуо буг1уш меттиг яра Хъажмурдан. 1уьйранна а, сарахьа чу моссаса хьожу а, чабакх а, ирг1у а, ч1ерий дохура цо.

Цхьана буьйсанна стигал къекъаш дог1а а деана, хиш дистира. 1уьйранна самаваьллачу Хъажмурдана хезаш яра дистинчу хино ен г1овг1а...

Ши-кхо де даьллачул т1аьхьа, хи дистинчуьра чудобжча, хъажа ваханчу Хъажмур-дана шен дуо ца карийра... (117 дош. Х.-А.Берсанов. «Вайн махкара акхарой а, олхазарш а.)

Грамматически т1едахкарш. 1. Билгалъяха коьрта меженаш.

2. Предложенешна юккъера схъаязде дешнийн цхъаьнакхетарш, билгалъяха уьйраш:

1-ра вариант

1-ра предложени.

2-г1а вариант

5-г1а предложени.

Талламан диктант №3.

Ло дог1у даккхийчу чимашца, массо х1ума а хьулдеш. Малх ма-кхийтти, гуча-м дер ду дерриге а... Вон а, дика а. Жаьмбикна-м гуттар а и иштта дуйла хаьара. Х1инца санна ца хиьнехь а, геннахь, кхетаман к1оргенехь, ехара и ойла. Цо

сецавора цхъадолчу некъашна тле ца волуьйтуш. Хало-о-м дара иза, хлетте а и хало лан а лайна, тлехъяьлча, декхна хетара денош а, буьйсана ш а...

Юкъ-юккъера екхна ю стигал. Мархашна юккъехула леначу беттан серлонехъ лепа чимаш. Куй дла а баьккхина лаьттачу цуьнан коьрта тлехъ соьцу уьш, юха деша.

Цо длатуьллу куй. Тлаккха хьаннашлахъ луьллучу жимчу юьрте бляьрг бетта. Длатийна юрт. Юкъ-юккъехъ бен стогарш а гац. Лаьржа глаларташ а хилла лаьтта ценош а, царна гонахара бошмаш а. Тийна ю кхуьнан хлусам а... (117 дош. М.Ахмадов. «Мохк бегийча.»)

Грамматически тледицлар. Синтаксически таллам бе.

1-ра вариант.

Мархашна юккъехула леначу беттан серлонехъ лепа чимаш.

2-гъа вариант.

Лаьржа глаларташ а хилла лаьтта ценош а, царна гонахара бош-маш а.

Талламан диктант №4.

Цхьалла.

Буьйса. Лаьржа, тийна буьйса.

Цхьалла... Глорасиз, синтем байна цхьалла.

Ма цхьаьна йоглу шуьшиь! Вовшах къаста ца луш, блешерийн дохалла ши йиша хилла схьайоглу.

Амма яц шуьшиннан вовшашца я марзо а, я безам а. **Ца ваьллачу денна длакхобхьу дахаран мур бу.** Буьйса яьлла длаяхча а ца юьту цхьалло...

Берхлитта шо ду и шиь хлокху цийнан дукъ гихъ схьадоглу. Айманис лерина луьсту шен дахаран хлора агло. Ерриге а беса ю, цхьа а яц воккхаверан лар йитина. Дегалийжамаш, хьешна сатийсамаш, дегайовхонаш. Ур-атталла, ирсан злийдиг тесна меттиг яц.

И хлинца а инзарьюьйлу шаьшшиннан дахаран некъ, кхин ца хедаш, хлокху хене схьакхачарх...

Берийн духьа лаьлла садетташ. Цара ницкъ а, добналла а делла и хан яккха. Иштта длаихна шераш... (111 дош.)

Грамматически тледицлар. Билгалъяхначу предложенешна синтаксически талламаш бе.

Талламан диктант №5.

Тест.

1. Дешнийн нийсаяздан бакъонех олу:

- 1.) грамматика
- 2.) морфологи
- 3.) орфографи

2. Карара уйр хуьлу:

- 1.) шина кепара
- 2.) кхаа кепара
- 3.) еа кепара

3. Кху дешнийн цхьаьнакхетарехь бартбар уйр ю:

- 1.) аьхкенаан де
- 2.) хаза аьхке
- 3.) хаза лаьттара

4. Кху дешнийн цхьаьнакхетарехь урхалла уйр ю:

- 1.) аьхкенаан де
- 2.) хаза аьхке
- 3.) хаза лаьттара

5. Кху дешнийн цхьаьнакхетарехь т1етовжар уйр ю:

- 1.) аьхкенаан де
- 2.) хаза аьхке
- 3.) хаза лаьттара

6. Нохчийн маттахь коьрта меже:

- 1.) кхоь ю
- 2.) шиь ю
- 3.) цхьаь ю

7. Кху предложенехь подлежащи дац:

- 1.) Арахь хаза лаьттара.
- 2.) Арахь ло дог1у.
- 3.) Арахь стоьмаш боьхкира.

8. Кху предложенехь сказуеми дац:

- 1.) К1айн 1а.
- 2.) Схьакхечи шийла 1а.
- 3.) Г1а доьжнера.

9. Кху предложенехь ц1еран х1оттаман сказуеми дац:

- 1.) Шийла мехаш хьоькхура.
- 2.) Арахь шийла яра.
- 3.) Шозза диь барх1 ду.

10. Кху предложенехь хандешан х1оттаман сказуеми ду:

- 1.) Арахь ч1ог1а стигал къекъара.
- 2.) К1антана г1ан гора.
- 3.) Сан вешина книга еша лаьа.

11. Караде г1алат:

- 1.) Саь1йд Бадугев-яздархо ву.
- 2.) Хазалла-сарралц, дикалла-валлалц.
- 3.) Къахъегар-сийлалла, болх цабар-сонталла.

12. Кху предложенехъ хаза боху дош къастам бу:

- 1.) Хаза йистхилира къона зуда.
- 2.) Хаза къамел дира цо.
- 3.) Хазаниг т1еера.

13. Муьлхачу коьртазчу межено гойту дар, хилар:

- 1.) къастамо
- 2.) кхачамо
- 3.) латгамо

14. Кху предложенехъ нийса кхачам бу:

- 1.) Цуьнан б1аьргаш хих буьзира.
- 2.) Бовхачу малхо чохь серлаяккхира.
- 3.) Сийначу стиглахула к1айн мархаш йоьлхура.

15. Х1ара предложени билгалза-юьхъан ю:

- 1.) Б1аьстенан мохо эсала техкадора къона синтарш.
- 2.) Туьканахъ стоьмаш а, хасстоьмаш а боьхкира.
- 3.) Тахана тхобга дубийлийша.

Шеран талламан диктант №6.

...Маьрк1ажал т1аьхъа ц1акхечира нана. Цецъелира иза гинчух. Йиттина ирхъоьхкина берийн бедарш, чохь юучух хаза яьлла хьожа, бовхачу маьнги т1ехъ ловзу ши к1ант.

-Дукха яха хьо! Хьо-м х1инца аса цадийриг а деш, йоккха ма хилла. Хъан да, ц1аваг1ахъ, тешар а вац, ахъа иштта г1уллакхаш до аьлча.

Амма йоь1ан б1аьра хъаьжча, ненан бос хийцабелира. Йо1 т1орказ чу хъаьжний а, цо цу чуьра кехат дешний а, хиира.

Кехат нанас Х1азанах лечкьоран шен бахъана дара. Нанна дика хаьара, Х1азанна шен сил а дукха да везийла. Тидаме эцнера баккхийчийн санна йолу йоь1ан амал, ойла, мотт. Цундела йо1ана, и ирча кхаь хезча, цхъа х1ума хиларна кхоьруш ца аьллера нанас да валарх лаьцна. Хан яьлча, х1ума ширло, цул т1аьхъа сатоха хала цахир-кх аьлла, дитинера... (115 дош. С.-С. Саидов. «Мажъелла кехатан цуьрг.»)

Грамматически т1едиллар. Синтаксически таллам бе:

1-ра вариант

1-чу предложенина

2-г1а вариант

7-чу предложенина.

МХГ1Ф паспорт.

9 класс.

№	Белхаш	Тема.	Кеп
1.	Хаарш талларан болх №1.	vIII –чу классехь 1 амийнарг карладаккхар.	Т1едакхарш
2.	Талламан болх №2.	Синтаксис. Ч-ЦП	Диктант грамматически т1едилларца.
3.	Эхашеран талламан болх №3	Ч-КП	Диктант грамматически т1едилларца.
4.	Талламан болх №4.	Х йоцуЧП	Диктант грамматически т1едилларца.
5.	Талламан болх №5.	1 амийнарг карладаккхар.	Тест
6.	Шеран талламан болх №6.	1 амийнарг т1е ч1аг1дар.	Диктант грамматически т1едилларца.

Талламан болх №1.

Т1едиллар №1. Пунктуационни анализ.

1. Оьшу сацаран хьабркаш х1иттаде. Айхьа х1иттийначу ц1обмалгийн терахьаш схьаязде.

Баккхийчу нахана хаьара шайна т1ех1иттина лавттачу кьоначарна юкьахь хьекьална а(1) хьуьнаршна а(2) шайл цаоьшурш буйла. Хаьара шайл т1аьхьа цара оцу майданахь шайн меттиг д1алаца езийлаа(3) цундела баккхийчу наха сий дора т1екхуьучу кьоначийн. Царалахь кьастабой(4) шайна т1ейзабора хьекьале(5) хьуьнаре(6) кегийрхой.

Жоп _____

2. Оьшу сацаран хьабркаш х1иттаде. Айхьа х1иттийначу ц1обмалгийн терахьаш схьаязде.

Хьанна ца евза и таме(1) хьожа йог1у буц? 1аждарбуц хьалайолу т1уьна йоцчу хьуьнхахь(2) ирзошкахь(3) хинан бердашкахь. Вайн лавмнашкахь буц йолучу меттехь(4) иза массанхьа ю. 1аждарбуц дуккха а(5) шерийн буц ю. Иза деба

орамашца а(б) х1уца а.

Жоп _____

Т1едиллар №2. Синтаксически анализ.

1. Предложенера латтам схъаязбе.

Нохчийн къоман обздангаллехь Галамат мехала ю стеган Галамца йолу юкъаметтиг.

Жоп _____

2. Предложенера т1едерзар схъаязде.

Хъан декаро, хъан хазачу мукъамо сан кийрахь дукха хенахь дуййна схъа лаьттина йолу г1айг1а яшийна д1аяьккхинера, сан жима олхазар!

Жоп _____

3. Предложенера къастам схъаязбе.

Башха гена доццуш цкъа гучу а баьлла, юха а цхъана т1улга т1ехъахь къайлабелира экханан букъ.

Т1едиллар №3 Орфографически анализ.

1. Билгалдаьккхина дош яздаран нийса т1еч1аг1дар далийначу жобпан вариант билгалъяккха. Оцу жобпан лобмар д1аязье.

1) **ЦА ДЕШАР** – «ЦА» дакъалг масдарца къаьстина яздо.

2) **Х1АЙТ-АЬЛЛА** – АЬЛЛА боху дош т1екхетарца кхолладелла чолхе куцдешнаш дефисца яздо.

3) **ХЬОСТА** – хьалхарчу спряжени чудог1учу карарчу хенан хандешан чаккхенгахь

«А» яздо.

4) **ВЕДАНА** – долахь ц1ердешнаш жимачу элпаца яздо.

Жоп _____

2. Билгалдаьккхина дош яздаран нийса т1еч1аг1дар далийначу жобпан вариант билгалъяккха. Оцу жобпан лобмар д1аязье.

1) **ЙОХ-ЪЯЛА** – дош сехъадоккхуш, «Ъ» шайна хьалхарчу элпех (дешдекъах)

къасто мега.

1) **ЦХЪА-К1ЕЗЗИГ** – ЦХЪА боху дош т1екхетарца кхолладелла чолхе куцдешнаш

дефисца яздо.

3) **МОК-ХА** – дош сехъадоккхуш шалха элпаш декъа мега.

4) **КХОЧУШЬО** – цхъана дешдекъах лаьтгачу хандешан г'юьнца кхолладелла

чолхе хандешнаш цхъаьна яздо.

Жоп _____

Талламан диктант №2.

Х'инцалц д'адаханчу шен дахаран дерриге сурт дуьхьал х'лоьттира Ахъьядан оцу миноташкахь. Х'лара ког а шершина, л'инах чувог'луш, кхуьнан кара еара цхъа жима колл. Иза карахь йолу куьг кегийра дегадора. **Аьрру куьйго схъалаца бег'ийла х'лума л'охура, амма кхо юьхъанца кат'охна т'улг, карара а баьлла, керчина л'инах чубахара.** Охъакхъачча цо даьккхина тата халла бен ца хезира Ахъьядана... Ког д'латасабала х'лума яцара...

Ницкъ г'елбеллера. Дерриге а дег'лах шийла хъацар тоьхнера. Колл карахь йолу аьтту куьг кулла т'ерачу к'лохцалгаша шина-кхаа меттехь хадийнера. Куьг а, пхъарс а ц'ийша дуьзнера, амма иза тергалдечохь дацара г'уллакх. К'лантана вала ца лаьара, иза ца тешара шен дахаран т'лаьххъара миноташ т'ех'иттина бохучух. ...

Ц'еххъана цхъана х'луманых кхераделла д'лаиккхира хъоза. Ткъа оццу минотехь лакхара охъа, ц'ийша дуьзначу к'лентан куьйга т'ехула охъабеара бежа, шуйьра, к'ворза бухка... (123 дош. Саракаев Хь. «Ирсе б'лаьрхиш.»)

Грамматически т'едахкарш. 1. Синтаксически таллам бе:

1-ра вариант

2-г'ла вариант

1-ра предложени

3-ра предложени. (Ц.П.)

2. Синтаксически таллам бе 4-чу предложенина. (Ч-Ц.П.)

Талламан диктант №3.

Борз.

Ц'еххъана ша лелочух шекваьлла стаг санна, самаяхна ойланаш а, б'лаьргаш а, саца а сецна, т'ехъа хъаьжира иза. Г'лан-набарх дуьхьал дог'луш долу сурт санна, гена а воцуш лаьтташ цхъа стаг хетавелира цунна. Баймарзас воьхна б'лаьргаш д'лахъаббира, амма цу сохьтехь д'лабиллира. Т'епаза вайра и стаг. Юха а шех ца тешаш леррина, охъатаь'лна хъаьжира иза. Амма цхъа а вацара гуш. «Хьо кхеравелча, т'ехъа ма хъажалахь», -дагатесира Баймарзина жима волуш нанас шена дина хъехар. Г'лотана уллохь болчу г'лодамийн такхорах букъ тоьхна, д'лах'лоьттира Баймарза ...

Г1ота уллохь яра х1инца. Ткъя ницкь хилча, цу чу иккхина, уьстаг1 д1абахьа. Ма кхин х1ума ца оьшура Баймарзина. Цхьабакъду, Симбайн ж1аьлеша х1ара шайх волуьйтур ву бохург бакъ-м дацара. Сталина аьллера бохуш, ша Симбай ма ву, кхин къа ца хеташ, топ тухур волуш. Х1инца х1ун дийр ду ца хууш лаьттра Баймарза... (130 дош. М.Мутаев «Борз»)

Грамматически т1едиллар. 1. Синтаксически таллам бе Ч-КП-на.

Талламан диктант №4.

Гуьйре д1аяла герга яханера. Мокха пардо т1едижинчу лаьмнашкара охьа шийла мох хьабкхира. Дека хезаш олхазарш а дацара, амма наггахь т1ехьэккхаш полла-м хуьлура. Г1алахь даима а хьобкхуш мох бара, яьлла чан а яра. Декаш хьозий а дара, ткъя урам некъашкахь цкъа цхьанхьа ховшуш, цигара д1ахьовдий, кхечухьа ховшуш, лелаш кхокхий а дара...

Курганов дукха лерина Бенога д1ахьабжира, жимачу стаге ша т1едиллинарг кхочушдалур дуй-техьа талла воллуш санна. Бенос цунна т1ера б1аьрг д1а ца баьккхира –сох теша мегар ду, хьуна, бохуш санна. Пакет схьа а эцна, аг1орхьа а ваьлла, Танигахьа хьабжира иза. Цецваьлла висира иза: мел тера яра иза х1инца Уляшевах, дикачу, хьомечу Уляшевах...

Шийла 1уьйре яра. Вокзалана гуо а баьккхина, ураме ваьлла Бено, воьхна волуш хьалхахьа д1а а хьобжуш, цхьана а маь11ехь сецира. Шелоно лергаш дахьадора, когаш шелбора... (125 дош. С.-Б.Арсанов. «Маца девза доттаг1алла.»)

Грамматически т1едакарш. 1. Синтаксически таллам бе:

1-ра вариант

2-г1а вариант

3-г1а вариант

Ч-ЦП-на

Ч-КП-на

Х йоцчу ЧП-на.

Талламан болх №5. Текст т1ехь болх бар.

- 1.Бух1а-хьекъалаллин (мудрость) билгало лоруш ю.
2. Бода болале ижу лаха арайолу бух1а. 3.Лохха а меллаша а лела иза лаь...тан татанашка ладуг1у цо.
- 4.Екхначу буса дика го цуьнан х1аваэхула лелар. 5.Башха т1емаш делла цунна Дала. 6.Ижуна ца тосайолуь...туш, иза лар...ян аьтто бо цара.
7. Аьхка дуйкъачу г1ашна ю..къехь атта хьулло бух1а. 8.Ткъа 1ай базано а, багано а хьулий...р ю бух1а шайн баьццарчу генаш т1ехьа.

Тіедахкарш.

1. Тіадамийн метга элпаш а хліттош, тіера схъаязье текст. Бакьонца члагіде нийсаяздар.
2. Діаязйинарг текст хилар тіечлагіде. Хіун ціе туьлтур яра аша цунна? Билгалъяккха тема а, коьрта ойла а. Къастаде, муьлхачу стилехь язйина ю текст?
3. 4-5-чуй предложенешкахь авторо муьлхачу меттан суртхІотторан гІирсах пайда эцна?
4. 2-чу предложенина синтаксически таллам бе. Дийца коьртачу меженаша дешн. цхъаьнакхетар кхуллий? Хіунда.
5. 3-чу предложенехь сацаран хъаьркаш а хліттош, дийца уьш хлітторах лаций. Билгалдаха дешнийн цхъаьнакхетарш. ПаргІатчу а, члагіделлачу а дешн.цхъ.-на юккъехь хіун башхалла ю?
6. 4-чу предл. схъаязде дешнийн цхъаьнакхетарш. Гайта хіун уьйр ю?
7. Ялае антонимаш: бода, меллаша, екхна,

Шеран талламан диктант №6.

Гонаха самадолуш дара тіейогІучу бляьстено дендина Іалам. ЧІенигаш а этІош, гучудевлла кегийра гІаш дара цхъацца долчу дитташ тіехь гуш. Лакхяхь хьобкхучу бляьстенан мелачу механ тулгіе хьекхалора наггахь кІентан дегІах. Нанас дайн хьобкхучу куьйго санна, коьрта тіехула хьакхалуш тіехболура иза, кхуьнан коьртара месаш діаса а яржош.

«Мохь тоха те аса? Орца даккха те?»-дагадеара кІантана. ТІаккха а, цхъанна діахахазь осала хетар ву-кх со, бохург дага а деана, юха а басах хьалатасавелира иза. Амма куьг а, ког а діатаса хІума цахиларна, юха а Іинах чушершаш воллучу кхуо катобхна схъалецира ша хІинцалц Іожаллин буйна ца вохуьйтуш сацийна йолу колл.

Кхунна гена доццуш охъахиира цхъа хаза бос болу хьоза. ДІа а, схъа а хъаьвзина, корта агІор баьккхина адаме а хъаьжна, «чІир-чІир»-элира цо, цкъа-шозза, кхосса а луш.

«Дависа, цхъана минотана, хъан санна, ши тіам белира сан», -дагадеара дегІера ницкъ кхачош воллучу кІантана... (139дош. Саракаев Хь. «Ирсе бІаьрхиш.»)

Грамматически тіедиллар. Синтаксически таллам бе.

1-ра вариант	2-гІа вариант	3-гІа вариант
1-ра абзац	2-гІа абзац	3-4 абзацаш.

10-гІа класс.

Талламан диктант №1.

Медни

...Сарралц баьгначу маьлхан тов дижанза, мела яра аьхкенан буйса. Стиглан аре ма-ю догура нуьрен седарчий. Маь1-маь11ехь схьахезара бацалахь екачу цаьпцалгийн «цкьар», 1ам х1обттинчохь пхьидарчийн г1ар. Дехачу дийнахь шайн хьашт-дезаршна идда к1адбелла юьртахой набарна токх ца хуьлуш 1охкура...

Оцу аьхка хаьал хийцаелира Медни. Дикка лакхайолуш дег1 даьккхинера, горгьеллачу юьхьа т1ехь 1ожан аг1онаш санна, беснеш йогура. Жимма малхехь, мохехь 1аржалла кхетта шера лаг, стомма пхьарс, ност, еха к1ажарш. Кхуо х1инца х1уманна а са ца гатдора. Дешарх а дог диллина яьллера. 1уьрре г1отгий, ковкертара г1уллакх дора, жима ша мукьа яьлча, шен девешин зуда 1абатат йолчу йоьдий самукьадоккхура. Кьаьсттина сакьералора цуьнан ши йо1 ца еанчу нисьелча.

Амма, доллучул а Меднина даг т1е синхааман марха тосуйтуш ерг суьйре яра. Х1ара ч1ог1а йоккхаш йоьдура сарахь бежнашна мало а, чохь-арахь даьа а хи дан. Цигахь хуьлура кхуьнан хенара мехкарий, кегий нах. Бесан тог1еш юьзна хуьлура адамех мичча хена а. (146дош. С-С.Саидов. «Эзарнийн зерашкахь»)

Грамматически т1едахкарш. 1. Синтаксически таллам бе:

1-ра вариант

2-г1а вариант

3-г1а вариант

Ч-ЦП-на

Ч-КП-на

Х йоцчу ЧП-на.

Талламан диктант №2.

...Шийла 1а дара лаьтгаш. Юьрта ваханчуьра г1ала-ца воглуш вара со сайн деца. Доккха диллинчу лайх сакьералуш, новкьара д1а а вуйлуш, лайла лелхаш, охьаветталуш воглучу суна цкьа вулий дов деш, т1аккха велалуш, хьалхахьа д1аоьхура да. Г1алийний, юьртанний юкь йоккха яцара. Цундела г1алара жимма схьаваьлча гуш хуьлура юрт. Иштта жимма юьртара схьаваьлча гуш хуьлура г1ала а, дуьхьала воглуш стаг хилча, иза а геннара гора. Хаза дара лайно к1аййинчу арахь...

-Хьуьлла йог1у зуда гой хьуна?-элира дас.

-Цо хьайна х1ун эр ду хайий хьуна?

-Х1ун эр ду?-дена юххе х1обттира со.

-Хьо вон лелаш ву эр ду-кх, д1ахьажал хьаьйга, хьох верриг лайх вуьзна. Куьг тохий д1адаккха иза, вашор ву хьо, реза воцуш корта а ластийна, соцунг1а хиллачуьра д1аволавелира дада.

Пальто т1е летта ло сайга д1адаккхалург д1а а даьккхина, ведда т1аьхьакхиира со цунна.... (128дош. Дадаев.1. «Дайн бер.»)

Грамматически т1едахкарш. Предложенешне синтаксически таллам бе:

Талламан диктант №3.

Хийист.

...Дитгаш к1ел хийист х1уттура.

Малх лаьмнашна тӀе охӀалахбела, суьйранна дӀабузале шен ерриге йовхо а, серло а дуьненчу схӀакхийдош бара. Суьйре тӀейогӀуш юьртахь хӀаеллера дахаран гӀовгӀа: ца оьху бежнаш, уьстагӀий, урамашкахь зевнечу маьхьарш-ца ловзу бераш, гӀуллакхаш деш хьийза бахархой.

ЦӀестачу кӀудалан кӀамкӀарга чохь йобзан чами а бекош, хитӀа яха араелира Медни. Кхуьнан кӀайн, горгачу беснеш тӀехь товш хеташ дара коьртара мархийн басахь долу гуьлмаьнда, коган хьоркане кхочуш гӀабалин хормехь тегна, стигал басахь еха коч, и сацош юткӀачу гӀодаюкьах дихкина, кучах шех долу доьхка, бай кога туйдина ши кӀарх. ХӀара хи эца тогӀи чу охӀайолаелча, ӀиндагӀашкара схӀаваьлла, кхунна тӀаьхьакхиира Мовсар.

Меднина шена хаа а хууш дегӀ дегаделира, юьхь цӀийелира Мовсарх бӀаьрг кхетча. Кхунна иза аьхке йоблчхьана а вайна а вацара...

КӀентан амат дерриг а оьздачу битаме далийнера кхунна тӀехь йолчу ло санна кӀайчу кисин кучо. Куча тӀехула дихкина дара шуьйра доьхка, цу тӀехь кхозу йоца шайлта, коьрта тиллина жима бӀегӀаган куй, когахь Ӏаьржа маьхьсеш.

(156 дош. С-С. Саидов. «Эзарнийн зерашкахь»)

Грамматически тӀедиллар. Предложенешна морфологически таллам бе:

Талламан диктант №4.

...КӀайчу дахарх хьерчаш тӀеэара гуьйренан Ӏуьйре. Ӏаьнан хьалхара хьу хьакхаелла латта жима гӀоро озийнера. Кхан шоралла генара стаг а ца гора дуькӀачу дахарлахь. Иза Меднис арабаьккхинчу некьана, кхерамах дукха ца ларьяла, боккха аьтто а бара. ХӀара Шуьйта боьдучу новкьа, нахала дика тӀаьхьа а йисина, охьатаьӀина йогӀура. Дуккха а адам дара хьалнехьарчу ярташка даха новкьадаьлла. Цьхаберш ворданашкахь бара, важаберш говрашкахь а, гӀаш а.

ШолгӀачу дийнахь, делкьа ламазана арайолуш чухьаьжча бен ца хиира Бикатуна Медни цӀера еддий. Йоккхачу стага хиллачун шеко кӀезиг йолуш, леррина лехира йоӀ. ТӀаккха Медни карорах дог а диллина, и йижина хилла чоб талла елира. Кхуо чуьра йийбарш кегош, дӀадоьттинчу истангаш юккьера схӀаяьккхира Меднина тӀехь хилла коч, дӀахьаьжча, жимма дӀахердина карийра кьевлина хилла кор. Кхийтира Бикату хиллачух. ХӀара сихха араик-кхина, ӀабататгӀаьрга хьаьдира. Несо Медни шайга еьна а яц аьлча, кхин юьйхира. Юха жимма меттаеана, Ӏабатат а яхийтина схӀакхайкхийтира марвешин бераш, йобӀан шичой. Ден шичой а, берриг тайпана нах а арабев-лира Медни лаха. Верасаш йоӀ лаха дӀабоьлхуш, царалахь воккхах волчун тӀе диллира Бикатус, Бесал дехьарчу Мадин керта хьовсар. Йоккхачу стага МадагӀарах дегабаам бора, цуьнан кӀанта ша йолчу а веана, Медни шена еза аларна... (187 дош. С-С. Саидов. «Эзарнийн зерашкахь»)

Грамматически тӀедиллар. Билгалдаха кӀамелан дакьош.

11-г1а класс.

Талламан болх №1.

Б1аьстенан дуьххьарчех долу де хаза, декхна дара. Йист йоцчу стиглахь цхьа а марха яцара. Дег1ах маьлхан дуьххьарлера йовхо а юлуйтуш, сапарг1ат вог1ура Товсолта...Белшах шен гуттарлера т1оьрмиг а кхозура цуьнан, чохь цхьацца инструменташ а йолуш. Колхозан беше хьажа араваьллера и. Юьртах ма-велли, х1инца башха гена а ца хеташ, малхехь лепа 1оман экьа яйча, цигахьа озийра цо. Ша цига д1акхьачча, шена кхин а хаза дуьне гур долуш санна хетара. Цунна дукха хезнера 1омах лаьцна. Цигахьа дийнна жатташца лелара акха бедаш, шортта нислора иччархошна ижу: тодакхаш, мошарчий, дартанаш, лергьяхарш. Ч1ерийлецархоша 1ома йистехула, хи чухула гоьллелц ов текхош, я цул к1орго йолчохь ванда а юг1уш, лобцура яй-ч1ерий. 1ома юккьерчу обзига т1ехь ч1ерий кечдо артель а, генайоццуш, хил дехьа, Жинийн 1ин чохь, шекар доккху завод а ю бохура. Товсолтина дуьхьалх1уьт-тура цигара суьрташ: пийсиг хьокхуш 1ома т1ехула гил-кеманца лела белхалой; бурама т1ехь, цкьацкьа, шайн жашца хил дехьабуйлу, геннарчу Г1елийн орца уьш дажо д1адуьгу 1уй. Юхабаьхкинчу 1уша дуьйцура, цигахь акха кой а, лунаш а хуьлу бохуш... (162дош. М.Сулаев. «Берзан т1елатар»)

Талламан диктант №2.

...Ткьех чаккхарма гена дара 1ома т1е кхача. Юьртар а, лекхочу меттера турмала хьаьжча а, ц1енна гора цигара халстуш а, хидоькье а, юххера г1ишло а, уллохь доьг1на ши лекха маьлказ а. «Чохь-саготте, араьхь-сашорте»,-аьлла, д1аволавелира цигахьа Тавсолта. Б1аьстенан х1уо, дег1 дайдеш, ц1ена дара. Мела малх нийсса букьа т1е хьоьжура. Шен 1индаг1на т1аьхьаваьлла воьдура и. Шерачу араьхь цхьанхьа а дисина ло ца гора. Хьалаг1ертара дуьххьарлера бецаш. 1аьнан йочунах сихха ловсардоьлла дог1ура латта а. Амма х1инца а сеньялаза лаьттара мокха бурсанан коьллаш а, некьа йистошкахула хьала-девлла муьжгаш а. Х1етте а аренан дахар б1аьстенна самадаьллера. Товсол-тина евзара г1амарпхьагалан лараш, оьпарчийн оьрнаш, хиндехкан тоьла. Цкьацкьа оьртхан кулла к1елхьара д1аэккхара моьлкьа я, некь а хадош, 1ажаркхлахь бовра текхарг; наггахь тебаш текхара шен туьтан тутмакх-уьнт1епхид, коьллашна т1ехула д1асалелхара вирмер1уьрг. Лекха т1ехула хьийзара маккхалш. Т1аьххьара а цхьана хин йисте кхечира Товсолта. Дехьа кхоссалур воцуш шуьйра а, гарехь, к1орго а дара хи. Жимочу гу т1ера д1асахьаьжира х1ара. Цхьанхьа а, б1аьрго лехарх, гечо дацара. Г1елвелла Тов-солта, ойлане ваьлла, гу т1ехь лаьттара, татоле а хьоьжуш... (166 дош. М.Сулаев. «Берзан т1елатар»)

Талламан диктант №3.

Шайн халкъ бехк-гуьнахь доцуш махках даьккхинчул тлаьхьа ерриг фронташкахь а, партизанийн боламашкахь а, дера а, турпала а летара нохчий. Оцу тле уьш тоьттура масех бахьано. Даймахкана ямарт хилла аьлла, нохчийн халкъана тиллина цле харц хилар хайта глерташ. Тамехь болчу нохчийн кленташа турпала хьуьнарш, Даймахкана тешам а гайтича, бехк боцуш, харцо тле а кхоьллина, махках даьккхинчу халкъана тлера и харцо длаяккхаре догдохуш а. Шайн халкъана тле кхоьллина и харцо а, дина эхь а ца лалуш, тлеман арахь ложалла лобхура. Амма шен халкъана эхь дина, цунна харц талзар дина аьлла, мостаглашкахьа ца волура цхьа а.

Халкъ, талзар деш, махках даьккхинчул тлаьхьа, тамехь хьуьнарш гайтинчу нохчашна орденаш ялар а, турпалхочун цле тиллар а сацийра фронтан командованис, я Москвахь чекх ца бовлуьйтура уьш. Цундела, эскаран, дивизин я полкан командованин хьехаршца, орденна я турпалхочун царна хьуьнар гайтинчу цхьаболчу нохчийн эпсарша шайш кхечу кьомах язбойтура-гуьржий, глезалой, глумкий, суьлий... Иштта цхьацца толаман де тлекхаччалц тамехь бисира дуккха а нохчий. (154дош. А.Айдамиров. «Кхолламан цхьа де.»)

Талламан диктант №4.

Оцу луьйранна иза хьалххе самаваьллера. Туьначу цла чохь шийла яра. Лаьржа дотланаш лилхина йоккха пеш тоххарехь шелъеллера, цунна хьалха даьржина туьна дечиг а дара. Пеше кхаччалц йолу ножан шуьйрачу стоьла тлехь кьепе йоцуш локкура книжкаш, журналаш.

Арахь кьаьстачу синбилгалано чохь долу массо а хлума цхьа башха хьотуьйтура. Сиха юргла дла а тесна, иза хьалаглаьттира. «Хьала-охьа наб кхетар яц». Тле хлума а юьйхина, мехкдаьттан стогар хьалалатийра цо. Районехь ток йоцу цхьа клира сов дара. Электрозле дарцо, вуно доккха деанчу лайно, хадийнера. Хлара командировке хьажийначу больницехь ток йоккху мотор яра болх бойтуш. Стогаран серлонехь чохь дласаяьржина хлуманаш дласайохуш, нуй хьаькхна, пеша хьалхара дечиг длалистина, стоьла тлера книжкаш а, журналаш а длалистира лобро.

Эххар тлеера шийла луьйре. Корал арахь даккхийчу лайн чимашца ло доглура. Март беттан юкь яра. Малх тахана а бара кьегина. Лаьмнийн баххьаш лайнах лепара. Некьана уллорчу бай тлехь доккхачу дитта уллохь шела-зезагаш хьаладевллера. Корах чу кхеттачу малхо юьхь тамехь йохйора, цунна, машен сацийна, аравала лиира. ...(156дош. А.Ацалаев. «Ши дахар»)